

Vplyv vnútroregionálnej migrácie a prirodzenej reprodukcie obyvateľstva na zmeny jeho štruktúry podľa religiozity

Ladislav NOVOTNÝ, Loránt PREGI

Abstract: *The paper focuses on the assessment of the impact of natural reproduction and migration of population on the changes in population structure by religiosity within chosen functional urban regions. The regions of Bratislava, Košice and Lučenec were chosen to cover various categories of functional urban regions by spatial extent, population size, economic development level, etc. The study confirmed decisive role of migration in intra-regional redistribution of population in all three analysed regions. Since there are significant differences in degree of religiosity between cores and the rings of all analysed regions, it is possible to seize graphically as well as statistically the impact of decentralization of population from cores to the rings into the decrease in degree of religiosity of population and increase in proportion of non-confessional population at total population of communities in the regions' rings. Despite certain limitations given by the character of statistical data and character of religiosity as a phenomena, significant role of migration into changes in population structure by religiosity was confirmed.*

Keywords: *migration, natural reproduction, religiosity, non-confessional population, decentralization, population structure;*

Úvod a teoretické východiská

Religiozita je jedným zo základných kultúrnych znakov štruktúry obyvateľstva. Prejavuje sa nielen samotným náboženským životom obyvateľstva, ale aj v špecifikách dynamiky obyvateľstva, najmä reprodukcie, či na vytváraní sociálneho prostredia. Tieto vlastnosti podnietili rozvoj výskumu religiozity obyvateľstva aj na Slovensku, a to tak z hľadiska sociologického (Bednárík 1995, Tížik 2005, Podolinská 2008), ako aj geografického (Poláčik 1996, Matlovič 2001, 2002, Majo a Káčerová 2010, Majo 2011, 2013).

V rámci slovenskej i svetovej geografie sa výskum sústreďuje na priestorovú diverzifikáciu náboženskej štruktúry obyvateľstva (Poláčik 1996, Čupeľová 2008, Mládek a Čupeľová 2008, 2010), jej zmeny (Matlovič 2002, Nováková 2009, Havlíček, Hupková a Smržová 2009, Kocsis 2009, Majo 2011, Havlíček 2014), na otázku sekularizácie (Cloke a Beaumont 2012, Majo 2013) a transformácie religióznej štruktúry obyvateľstva (Matlovič 2001). Pozornosť sa venuje aj vzťahom religiozity k iným charakteristikám štruktúry obyvateľstva, najmä veku (Majo a Káčerová 2010) či etnicity (Majo 2014). Náboženská štruktúra obyvateľstva je často skúmaná aj vo vzťahu k dynamike obyvateľstva. V tejto oblasti sa však geografia zameriava takmer výlučne na vzťah s prirodzenou reprodukciou, resp. faktormi, ktoré ju ovplyvňujú, a to sobášnosť, rozvodovosť, fertilita či potratovosť. Naopak, vzťahom s migráciou sa doposiaľ slovenská geografia vo väčšej miere nezaoberala.

Dlhodobé rozdiely sa preukázali v demografickom, predovšetkým reprodukčnom správaní obyvateľstva podľa jednotlivých vierovyznaní a prejavili sa aj v rôznej vekovej štruktúre príslušníkov jednotlivých náboženských denominácií (Marenčáková 2006, Majo a Káčerová 2010). Výrazné rozdiely sa tak v roku 1991, ako aj 2001 prejavili medzi príslušníkmi protestantských cirkví (evanjelici a. v. a reformovaní kresťania) a katolíckej či pravoslávnej cirkvi (tab. 1). Paradoxne, obyvateľstvo bez vyznania sa štatisticky prejavilo ako demograficky najmladšie. Možno sa však domnievať, že tento stav je skôr dôsledkom rýchlejšej sekularizácie,

resp. liberálnejšieho postoja voči religiozite u mladších generácií ako priamo prirodzenej reprodukcie obyvateľstva tejto kategórie.

Rozdiely v prirodzenej reprodukcii rôznych kategórií obyvateľstva podľa religiozity zreteľne indikujú vplyv religiozity na zmeny priestorovej distribúcie obyvateľstva, a to vďaka rôznemu tempu rastu rôznych kategórií populácie podľa religiozity. Navyše, prirodzený prírastok obyvateľstva bol na Slovensku ako celku rozhodujúcou zložkou celkového prírastku obyvateľstva prakticky počas celej jeho modernej histórie. Približne v 70. rokoch 20. storočia však začal prirodzený prírastok obyvateľstva pozvoľne klesať. K prudkému poklesu hrubej miery fertility, a teda aj celkového prírastku obyvateľstva dochádza v období 90. rokov 20. storočia, čo viedlo k stabilizácii populačného vývoja na úrovni stacionárnej populácie po roku 2000 (Mládek 2008).

Tab. 1. Index starnutia obyvateľstva vybraných vierovyznaní na Slovensku v rokoch 1991 a 2001

vierovyznanie	index starnutia (%)	
	1991	2001
rímskokatolícke	72,4	83,9
gréckokatolícke	98,4	88,0
pravoslávne	96,0	91,2
evanjelické a. v.	164,7	174,1
reformované kresťanské	126,5	128,4
bez vyznania	16,9	33,0
Slovensko	59,5	81,7

Zdroj: Marenčáková (2006)

Takýto vývoj otvára otázku o úlohe migrácie v priestorových zmenách štruktúry obyvateľstva. Intenzita migrácie obyvateľstva v 90. rokoch minulého storočia síce zaznamenala dočasný pokles (Bezák 2006), avšak oveľa miernejší v porovnaní s intenzitou prirodzenej reprodukcie. Prirodzené prírastky obyvateľstva na úrovni jednotlivých regiónov v rámci Slovenska však vykazujú značnú variabilitu. Kým niektoré regióny (najmä na západe a juhu Slovenska) zaznamenávajú zápornú bilanciu prirodzenej reprodukcie obyvateľstva už od 80. rokov minulého storočia, iné (najmä na východe a severe Slovenska) dosahujú relatívne vysoké prirodzené prírastky aj v súčasnosti (Bezák 2006). Bezáková (2011a) štúdia navyše potvrdila, že v rokoch 1991 – 2010 bola prirodzená reprodukcia obyvateľstva činiteľom, ktorý rozhodujúcim spôsobom ovplyvňoval celkovú úroveň. ako aj regionálne diferencie v populačnom raste funkčných mestských regiónov na Slovensku. Zároveň však v tomto kontexte preukázala, že v uvedenom období význam prirodzenej reprodukcie klesal, a to na úkor významu migrácie. Navyše, z hľadiska vnútroregionálnych migrácií po roku 1990 vo všeobecnosti rastie podiel migrácií medzi jadrom a obvodom, a zároveň, tradičná forma sťahovania sa obyvateľstva z vidieka do miest ustupuje migráciám v opačnom smere (Bezák 2011b). Keďže rozdiely v miere prirodzeného rastu medzi mestom a jeho zázemím spravidla nemajú takýto kontrastný charakter, možno očakávať, že význam migrácie vo vnútri regiónov bude väčší ako na úrovni regiónov ako celkov. Tento jav potvrdil Novotný (2012) na príklade funkčného mestského regiónu Košice.

Ambíciou tohto príspevku nie je poskytnúť definitívny model vzťahu migrácie a zmien štruktúry obyvateľstva podľa religiozity. Autori štúdie majú na zreteli, že pocit náboženskej identity jednotlivcov sa v priebehu života môže zásadne meniť, a to na rozdiel od vlastností, ktoré si človek spravidla zachováva počas celého života (pohlavie, materinský jazyk a pod.), čo môže do určitej miery skresliť výsledky štatistických analýz. Cieľom tohto príspevku je preto zhodnotiť, či v rámci slovenských regiónov možno pozorovať vplyv migrácie na zmeny štruktúry obyvateľstva, prípadne načrtnúť charakter vzájomného vzťahu medzi týmito javmi.

Priestorový rámec, dáta a metódy

Štruktúra obyvateľstva podľa religiozity na regionálnej úrovni sa na Slovensku najčastejšie skúma v systéme administratívnych¹ jednotiek, najmä okresov (Majo 2011, 2013, Majo a Káčerová 2010, Matlovič 2001, 2002). Sieť okresov možno považovať za prijateľnú sieť priestorových jednotiek pre výskum štruktúry obyvateľstva, avšak ako upozorňuje Bezák (2006), viacero empirických štúdií preukázalo, že takéto priestorové jednotky zväčša nekorešpondujú s geografickým ponímaním regiónu, pričom jedným z javov, pri ktorých štúdiu sa tento nedostatok prejavuje najvýraznejšie, je migrácia. V západnej Európe sa vo výskume migrácie začali už v druhej polovici 20. storočia presadzovať funkčné mestské regióny (FMR) (cf. Dretwett a Rossi 1981). Tie sú definované na základe denného pohybu obyvateľstva, a podľa Bezáka (2006) ich preto viacerí autori považujú za ideálny regionálny rámec na štúdium procesov rastu a redistribúcie obyvateľstva, migračnej mobility a regionálnych dimenzií sídelných systémov. Každý FMR pozostáva z dvoch základných komponentov, a to jadra (pozostávajúceho z jedného alebo aj viacerých miest) a obvodu (ohraničená sústava k jadrú prirahovaných obcí).

Na Slovensku sa delimitácii systémov funkčných mestských regiónov systematicky venuje prof. Bezák. V tejto práci vychádzame z regionálneho systému FMR 91-A, v ktorom sú regióny vyčlenené na základe dennej dochádzky za prácou, vzhľadom na ktorú sú vnútorne koherentné a navonok relatívne uzavreté (Bezák 2000). Regióny systému FMR 91-A navyše spĺňajú aj požiadavku minimálnej populačnej veľkosti 35 000 obyvateľov. Je treba podotknúť, že Bezák (2014) delimitoval aj novší regionálny systém FMR 01, ktorý vychádza zo sčítania v roku 2001. Napriek zmenám hospodárskeho či sociálneho charakteru, ktoré medzi rokmi 1991 a 2001 na Slovensku prebehli, možno konštatovať, že medzi regiónmi oboch systémov je pomerne vysoký stupeň územnej zhody. Keďže počiatočným rokom tejto štúdie je rok 1991 a za vhodné považujeme počas celej analýzy zachovať jednotný priestorový rámec, regionálny systém FMR 91-A využívame aj v období po roku 2001.

Z hľadiska výberu konkrétnych regiónov v tomto príspevku nadväzujeme na predošlú štúdiu (Novotný a Pregi 2015), ktorá analyzovala vzťahy prirodzenej reprodukcie a migrácie so zmenami národnostnej štruktúry obyvateľstva vo FMR Bratislava, Košice a Lučenec (obr. 1). Výber sledoval snahu zahrnúť do analýzy regióny, ktoré sa vyznačujú rôznymi ekonomickými a sociálnymi pomermi, rozdielnymi migračnými trendmi tak na intraregionálnej, ako aj na interregionálnej úrovni, odlišnou veľkosťou jadra a celkovo regiónu, a to aj podľa počtu obyvateľov aj podľa celkovej rozlohy (tab. 2). Sledované regióny sa zároveň vyznačujú pomerne výraznými rozdielmi v stupni religiozity v jadrách a obvodoch, čo vytvára vhodný predpoklad na skúmanie vzťahu vnútroregionálnej redistribúcie obyvateľstva a zmien štruktúry obyvateľstva podľa religiozity. Všetky tri regióny v systéme FMR 91-A pritom vykazujú značnú priestorovú podobnosť s ich ekvivalentmi v systéme FMR 01-B.

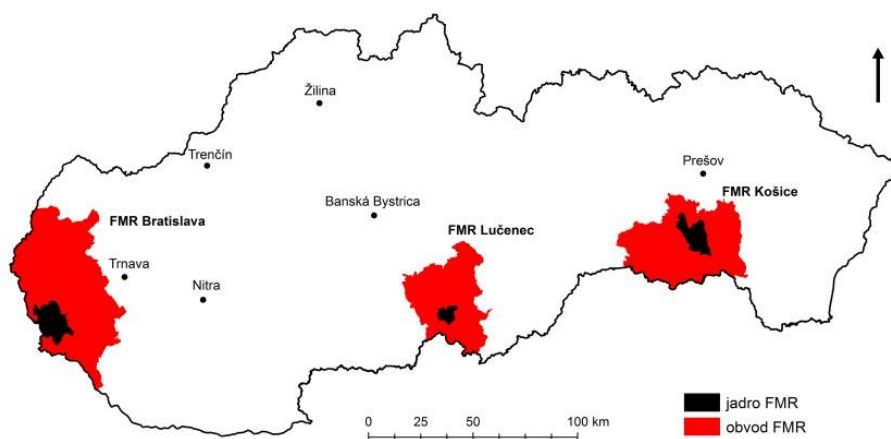
Tab. 2. Rozloha a počet obyvateľov v skúmaných regiónoch v roku 2011

FMR	rozloha (km ²)	počet obyvateľov v roku 2011		
		región	jadro	obvod
Bratislava	2 585	653 451	380 779	272 672
Košice	1 881	362 919	229 877	133 042
Lučenec	1 279	96 511	28 754	67 757

Zdroj: ŠÚSR (2011)

¹ pojmom administratívne jednotky v tomto príspevku rozumieme samosprávne územné celky (obce a vyššie územné celky) a správne jednotky (okresy a kraje) v zmysle Zákona č. 221/1996 Z. z., o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky v znení v znení č. 389/1999 Z. z., 453/2001 Z. z.

Obvod FMR Bratislava tvorí 106 obcí, z toho 7 (Malacky, Stupava, Svätý Jur, Pezinok, Modra, Senec a Šamorín) má štatút mesta. Za súčasť obvodu FMR Bratislava sme považovali aj 7 mestských častí Bratislavy, ktoré sa vyznačujú čiastočne vidieckym charakterom a od kompaktného urbánneho jadra sú priestorovo oddelené, a to Záhorská Bystrica, Vajnory, Jarovce, Rusovce, Čunovo, Devín a Devínska Nová Ves. Ostatné mestské časti Bratislavy tvoria kompaktné urbánne jadro. Obvod FMR Bratislava tak tvorí 113 obcí (vrátane mestských častí). FMR Košice zahŕňa okrem mesta Košice 117 obcí, z ktorých dve majú štatút mesta (Moldava nad Bodvou a Medzev). Za urbánne jadro regiónu považujeme 16 priestorovo integrovaných mestských častí Košíc. Mestské časti Kavečany, Pereš, Poľov, Šaca, Šebastovce a Lorinčík považujeme za súčasť obvodu, ktorý tak sumárne tvorí 123 obcí. Vo FMR Lučenec je zastúpených 74 vidieckych obcí a tri mestá (Fiľakovo, Lučenec a Poltár). Jadro FMR predstavuje mesto Lučenec.

Obr. 1. Poloha FMR Bratislava, Košice a Lučenec v rámci Slovenska

Pre hodnotenie trendov migrácie a prirodzenej reprodukcie obyvateľstva a ich vplyvu na religióznu štruktúru v skúmaných územiach sme zvolili mieru čistej migrácie a mieru prirodzeného rastu. Výsledky boli zaznamenávané na úrovni základných komponentov (jadrá a obvody) FMR, ako aj na úrovni jednotlivých obcí. Relatívne hodnoty sme zvolili kvôli lepšej porovnateľnosti vývoja v populačne rôzne veľkých priestorových jednotkách.

Relevantné štatistické údaje o štruktúre obyvateľstva podľa vierovyznania na úrovni obcí sú na Slovensku dostupné len v rámci výsledkov z populačných cenzov (ŠÚSR 1991, 2001, 2011). Z tohto dôvodu je migrácia a prirodzená reprodukcia obyvateľstva analyzovaná len do roku 2011.

Pád totalitného režimu v roku 1989 výrazne ovplyvnil spoločenskú situáciu na Slovensku v nasledujúcom období. Z hľadiska náboženského života obyvateľstva sa tieto zmeny prejavili najmä nástupom procesu desekularizácie, s ktorým paralelne prebiehal proces sekularizácie. Z hľadiska zmien religióznej štruktúry obyvateľstva v medzicenzovom období 1991 – 2001 sa zmena pomerov prejavila výrazným zmenšením počtu obyvateľov, ktorí sa na základe sčítania v roku 1991 zaradili do kategórie „nezistené“. Osoby z tejto kategórie sa do roku 2001 stali zdrojovou skupinou pre ostatné kategórie (Nováková 2009). Cenzus v roku 2011 zase sprevádzala neistota v oblasti anonymnosti vyplňaných sčítacích hárkov, čiastočná nedôvera či apatia obyvateľstva voči štátu, resp. jeho inštitúciám a viaceré ďalšie okolnosti, ktoré sa prejavili

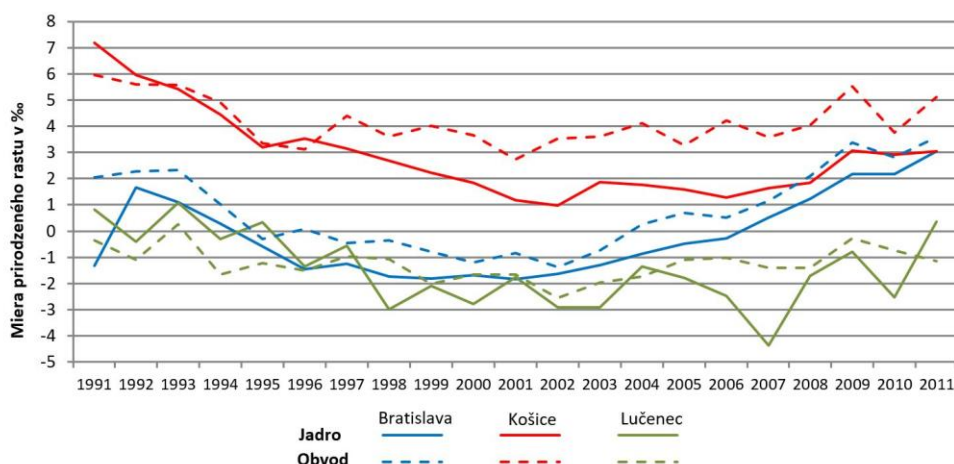
v značnom podiele obyvateľstva, o ktorom sa nepodarilo zistiť presné údaje, pričom najväčšie problémy so získavaním presných údajov o obyvateľstva boli v urbánom prostredí.

Vzhľadom na túto situáciu sa v príspevku nevenujeme vývoju podielu obyvateľstva hlásiaceho sa k jednotlivým denomináciám, pretože najmä pri menšom počtom obyvateľstva zastúpených cirkvách a organizáciách by mohlo dôjsť k príliš veľkému skresleniu vývoja. Príspevok sa preto zameriava na analýzu zmien stupňa religiozity (podiel obyvateľstva hlásiaceho sa k niektorému z vierovyznaní z celkového počtu obyvateľov) a zmien podielu obyvateľstva kategórie bez vyznania z celkového počtu obyvateľov. Na úrovni jadier a obvodov regiónov vývoj analyzujeme pomocou jednoduchšej komparácie veľkosti zmien podielov jednotlivých kategórií vo vzťahu k zaznamenatej migračnej a reprodukčnej bilancii. Na lokálnej úrovni, teda v súboroch obcí jednotlivých FMR, sledujeme priestorové prejavy vývoja pomocou kartografických výstupov a charakter a pevnosť vzťahu hodnotíme pomocou Pearsonovho koeficientu jednoduchšej lineárnej korelácie. Vzhľadom na limitované možnosti rozsahu príspevku skúmame koreláciu len v medzicenzovom období 2001 – 2011, keďže v tomto období sú pozorované vzorce reprodukčného a migračného správania sformované oveľa zreteľnejšie ako v predošlom medzicenzovom období.

Vývoj migrácie a reprodukcie obyvateľstva

Hodnoty miery prirodzeného rastu jadier a obvodov jednotlivých regiónov vykazujú určitú diferencovanosť. Počas celého sledovaného obdobia zaznamenávajú najvyššie hodnoty najprv jadro a neskôr obvod FMR Košice. V oboch komponentoch regiónu najskôr dochádza k poklesu hodnôt, neskôr k ich stabilizácii až miernemu vzrastu.

Vývoj hodnôt tak v jadrách, ako aj obvodoch FMR Bratislava a FMR Lučenec je v priebehu 90. rokov 20. storočia veľmi podobný, vyrovnaná bilancia prirodzenej reprodukcie obyvateľstva sa pozvoľna v oboch regiónoch mení na zápornú. Kým jadro aj obvod FMR Lučenec zostávajú po väčšinu rokov v záporných hodnotách až do konca sledovaného obdobia, jadro a obvod FMR Bratislava začínajú po roku 2000 nadobúdať čoraz vyššie kladné hodnoty miery prirodzeného rastu a ku koncu sledovaného obdobia možno pozorovať určitú konvergenciu vývoja vo FMR Košice a Bratislava (obr. 2). Vývoj vo FMR Bratislava zrejme súvisí s výraznými imigračnými tokmi z ostatných regiónov Slovenska, ktorými bol do regiónu do istej miery prenesený aj ich reprodukčný potenciál (cf. Gazda a Novotný 2014).

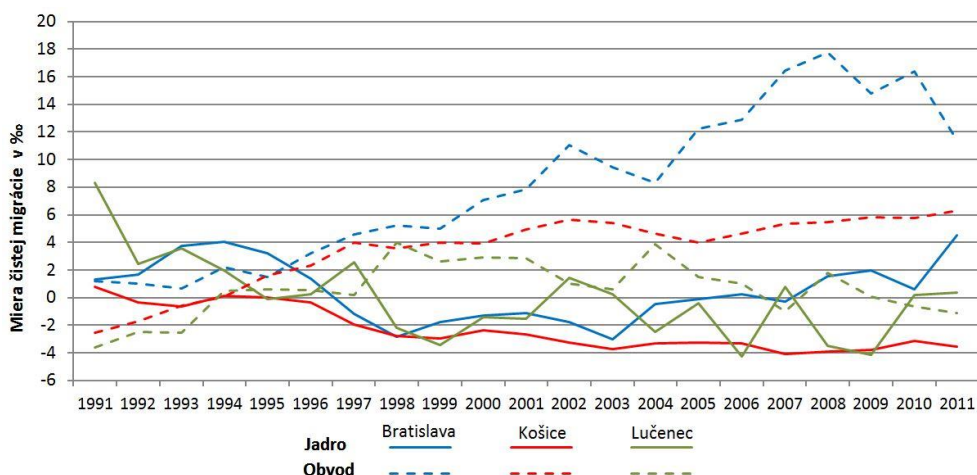
Obr. 2. Vývoj miery prirodzeného rastu v jadrách a obvodoch FMR Bratislava, Košice a Lučenec v období 1991 – 2011; Spracované podľa dát ŠÚSR (1991-2011)

Dôležitým faktom však je, že z dlhodobého hľadiska jadrá a obvody v rámci jednotlivých regiónov nevykazujú výraznú diferenciáciu hodnôt miery prirodzeného rastu. Možno teda konštatovať, že každý zo sledovaných regiónov má špecifické vzorce reprodukčného správania obyvateľstva, pričom odlišnosti regiónov ako celkov sú výraznejšie ako vnútorná diferenciácia medzi jadrom a obvodom regiónu.

Úplne iné trendy pozorujeme v prípade vývoja migrácie (obr. 3). Na začiatku sledovaného obdobia boli hodnoty miery čistej migrácie vo všetkých regiónoch vyššie v jadre ako v obvode. Kým jadrá zaznamenávali kladnú migračnú bilanciu, obvody (okrem Bratislavy) migráciou obyvateľstvo strácali.

Uvedený vzťah sa v priebehu 90. rokov 20. storočia začal meniť, jadrá regiónov začali strácať, a to na úkor obvodov. Až do konca 90. rokov však v migračnej bilancii jadier a obvodov neexistovali zásadné rozdiely, a to ani medzi regiónmi navzájom. To časovo zapadá do obdobia zreteľnej transformácie trendov vnútornej migrácie na Slovensku ako celku (cf. Bezák 2006). Už pred rokom 2000 však dochádza k zreteľnému rozrôzneniu vývoja medzi jadrami a obvodom regiónov. To je najvýraznejšie pozorovateľné vo FMR Bratislava, kde jadro regiónu začína nadobúdať záporné hodnoty migračnej bilancie, zatiaľ čo hodnoty hrubej miery čistej migrácie v obvode nadobúdajú prudko rastúci trend. Vývoj veľmi podobného charakteru, avšak s menšími nadobudnutými hodnotami v obvode, možno pozorovať aj v regióne druhého najväčšieho mesta na Slovensku. Hoci na prelome tisícročí je zreteľná diferenciácia aj medzi jadrom a obvodom FMR Lučenec, hodnoty v oboch komponentoch FMR v ďalšom období takúto diferenciáciu už nevykazujú a až do konca sledovaného obdobia balansujú okolo vyrovnanej migračnej bilancie.

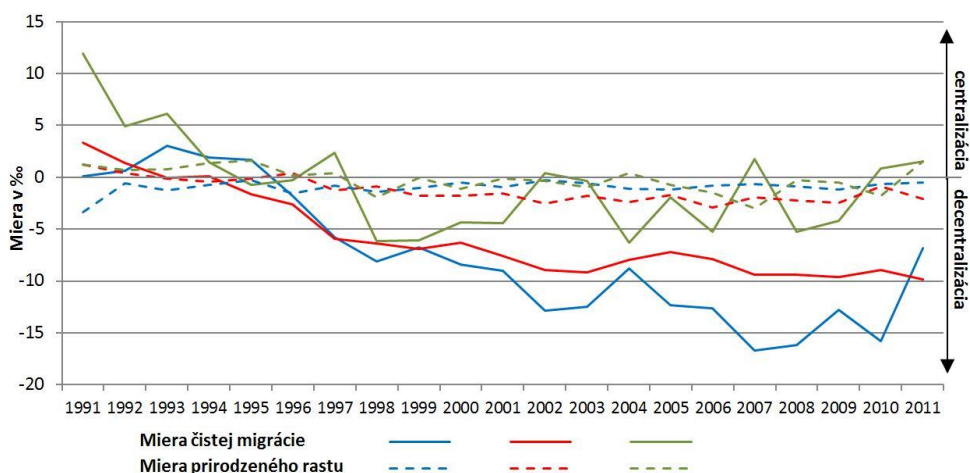
K vyrovnanej a neskôr kladnej migračnej bilancii sa po roku 2005 vracia aj jadro FMR Bratislava, no rozdiel medzi jadrom a obvodom je aj naďalej najväčší práve v tomto regióne. Vývoj v poslednom roku sledovaného obdobia naznačuje určitý zvrat v tomto trende, avšak nemožno očakávať, že by takýto výkyv mohol zásadnejším spôsobom ovplyvniť výsledky analýzy. Jadro FMR Košice nadobúda počnúc polovicou 90. rokov záporné hodnoty až do konca sledovaného obdobia.

Obr. 3. Vývoj miery čistej migrácie v jadrách a obvodoch FMR Bratislava, Košice a Lučenec v období 1991 – 2011; Spracované podľa dát ŠÚSR (1991-2011)

Diametrálne odlišný vývoj migračnej bilancie medzi jadrami a obvodmi, najmä v prípade FMR oboch sledovaných veľkostí jednak potvrdzuje Bezákove (2006) zistenia o silnejšej výmene obyvateľstva medzi mestami a ich zázemiami, a to v prospech zázemí, jednak naznačuje, že migrácia môže mať na zmeny rozmiestnenia obyvateľstva v rámci regiónov zásadný vplyv.

Za účelom overenia uvedenej domnienky sme porovnali, aký proces a v akej intenzite v jednotlivých regiónoch prebieha, ak berieme do úvahy prirodzenú reprodukciu i migráciu (obr. 4). Zamerali sme sa na procesy vnútornej redistribúcie obyvateľstva, a teda centralizáciu, resp. decentralizáciu obyvateľstva, ktoré vnímame ako rozdiel medzi prírastkom jadra a obvodu (cf. Novotný 2014). Vzhľadom na to, že pracujeme s relatívnymi dátami (vzťahujúcimi hodnoty prirodzeného či migračného prírastku k počtu obyvateľov danej priestorovej jednotky), môžu rozdiely vo veľkosti populácie jednotlivých regiónov spôsobiť určité skreslenia. Tie sú však rovnaké pre rast spôsobený migráciou i reprodukciou obyvateľstva, takže na porovnanie ich vplyvu na zmeny v rozmiestnení obyvateľstva v rámci regiónov toto skreslenie nemá dopad.

Obr. 4. Vývoj vnútroregionálnych procesov redistribúcie obyvateľstva vo FMR Bratislava, Košice a Lučenec meraných mierou čistej migrácie a mierou prirodzeného rastu v období 1991 – 2011; Spracované podľa dát ŠÚSR (1991-2011)

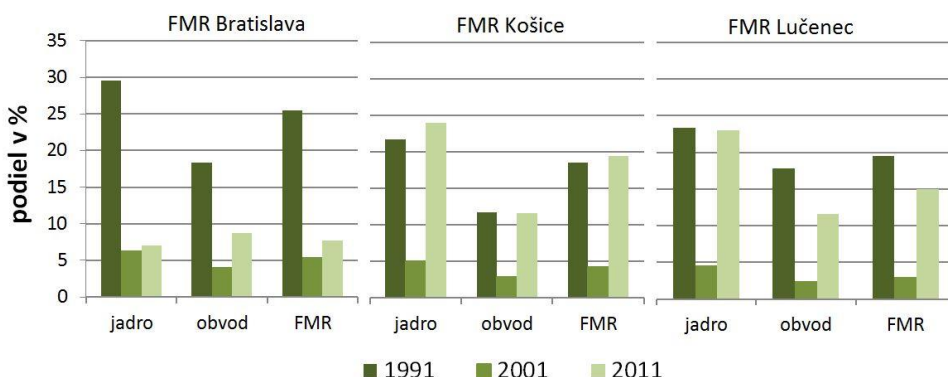
Z obrázku 4 je zrejmé, že najmenšie rozdiely vo vplyve oboch zložiek celkového rastu obyvateľstva sú v regióne najmenšieho zo sledovaných miest, vo FMR Lučenec. Zároveň však aj v tomto regióne, v ktorom vývoj lavíruje medzi miernou centralizáciou a miernou decentralizáciou, nadobúdajú pozorované procesy väčšiu intenzitu spravidla pri migrácii.

Oveľa jednoznačnejší obraz poskytuje pozorovaný vývoj vo FMR Bratislava a Košice. V oboch prípadoch z hľadiska migrácie dochádza k zmene z začiatku sledovaného obdobia na decentralizáciu, ktorá prebieha až do konca sledovaného obdobia a jej intenzita s menšími výkyvmi rastie.

Na druhej strane, procesy sledované z aspektu prirodzenej reprodukcie vykazujú oveľa menšiu intenzitu. Prevažujúcim procesom je aj v tomto prípade vo všetkých troch regiónoch decentralizácia, ktorá je spôsobená mierne väčšími prirodzenými prírastkami v obvodoch ako v jadrách. Avšak rozhodujúcou zložkou podmieňujúcou decentralizáciu obyvateľstva v regiónoch (najmä Bratislava a Košice) je migrácia, popri ktorej má prirodzený rast doplnkový charakter (obr. 4).

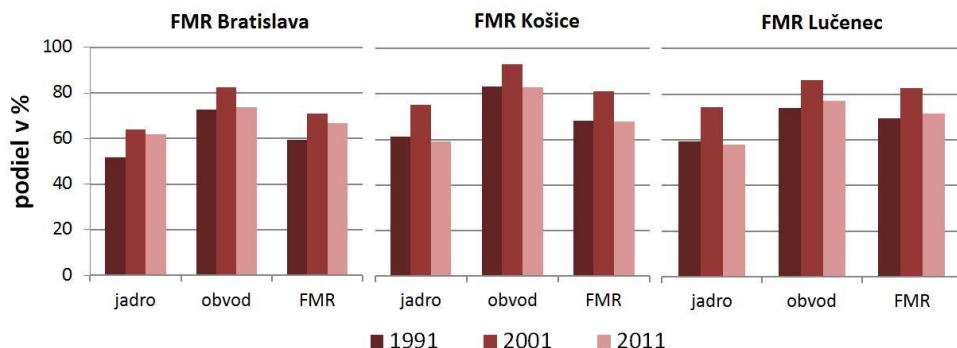
Výsledky a diskusia

Výrazné zmenšenie podielu obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním v medzicenzovom období 1991 – 2001 (obr. 5) zapríčinilo vzrast hodnôt oboch sledovaných ukazovateľov (podiel obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov a stupeň religiozity) vo všetkých analyzovaných regiónoch, a to tak v ich jadrách, ako aj obvodoch (obr. 6 a 7). Opačná situácia nastala medzi sčítaniami 2001 a 2011 vo FMR Košice a FMR Lučenec, kedy došlo k zreteľnému zväčšeniu podielu obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním, čo sa v týchto regiónoch prejavilo zmenšením stupňa religiozity (obr. 6) a podielu obyvateľstva bez vierovyznania (obr. 7). V prípade FMR Bratislava sme zaregistrovali iba zníženie podielu obyvateľstva hlásiaceho k niektorému z vierovyznaní, naopak, podiel obyvateľstva bez vyznania v porovnaní so sčítaním pred desiatimi rokmi sa mierne zvýšil v regióne ako celku, ako aj v jadre a obvode. Napriek tomu, že výkyvy sledovaných hodnôt do istej miery negatívne ovplyvňujú zachytenie a interpretáciu pozorovaných trendov, vývoj religióznej štruktúry obyvateľstva reprezentovaný uvedenými ukazovateľmi v regióne a v jeho základných komponentoch zreteľne indikuje vzťah s procesmi priestorovej redistribúcie obyvateľstva.

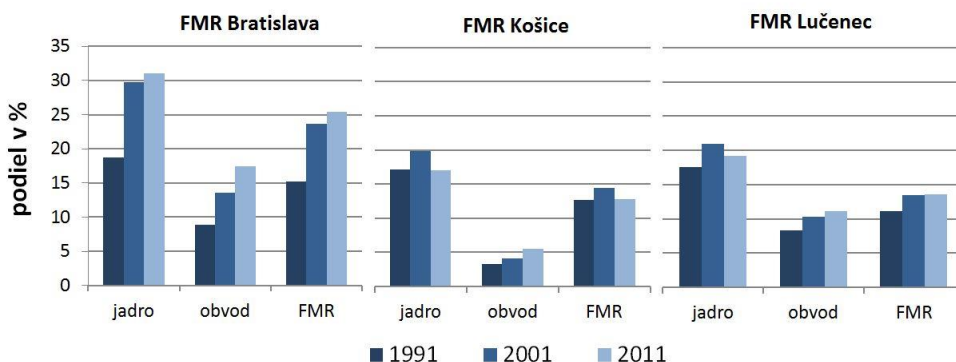
Obr. 5. Podiel obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním z celkového počtu obyvateľov vo FMR Bratislava, Košice a Lučenec, ich jadrách a obvodoch v rokoch 1991, 2001 a 2011; Spracované podľa dát ŠÚSR (1991, 2001 a 2011)

Proces decentralizácie obyvateľstva z jadra do obvodu regiónu môže zapríčiniť výraznejšie zníženie stupňa religiozity v obvode regiónu, konkrétne v obciach, ktoré boli cieľom migračných tokov z jadra. Uvedený predpoklad do istej miery potvrdzuje aj stupeň religiozity, ktorý v obvodoch sledovaných regiónov dosiahol vyššie hodnoty ako v jadrách vo všetkých troch sčítaniach (obr. 6). V medzicenzovom období 1991 – 2001 väčšie nárasty tohto ukazovateľa pozorujeme v jadrách jednotlivých regiónov, čo môže byť dôsledkom toho, že podiel obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním v roku 1991 bol v jadre v porovnaní s obvodom skoro dvojnásobne väčší a zároveň do roku 2001 sa táto hodnota niekoľkonásobne zmenšila. Zmenu opačného charakteru pozorujeme medzi sčítaniami 2001 a 2011, kde v dôsledku vzrastu podielu obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním sa zmenšil aj stupeň religiozity, avšak jeho hodnota v jadrách je ešte stále nižšia ako v obvodoch jednotlivých regiónov. Kým v jadre FMR Bratislava nastali len minimálne zmeny, vo funkčných mestských regiónoch Košice a Lučenec, aj v ich základných komponentoch, sledujeme výraznejšie zníženie stupňa religiozity.

Obr. 6. Stupeň religiozity obyvateľstva vo FMR Bratislava, Košice a Lučenec, ich jadrách a obvodoch podľa populačných cenzov v rokoch 1991, 2001 a 2011; Spracované podľa dát ŠÚSR (1991, 2001 a 2011)

Napriek tomu, že zmenu oboch sledovaných charakteristík štruktúry obyvateľstva medzi rokmi 2001 a 2011 do istej miery ovplyvnil vysoký podiel obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním v roku 2011, intenzívna decentralizácia obyvateľstva spôsobuje vo všetkých troch skúmaných priestorových jednotkách zvýšenie podielu obyvateľstva bez vyznania v obvode a zníženie v jadre regiónu (obr. 7). Výnimku tvorí FMR Bratislava, kde výrazné zmeny nastali vo veľkosti podielu obyvateľstva bez vierovyznania z celkového počtu obyvateľov tak v regióne ako celku, ako aj v jeho základných komponentoch. Podiel obyvateľstva tohto ukazovateľa sa zvýšil aj v jadre, avšak menej výrazne ako v obvode. Vo FMR Bratislava tak možno pozorovať kontinuálny nárast podielu obyvateľstva bez vyznania. Kým však v medzicenzovom období 1991 – 2001 bol vzrast väčší v jadre, čo možno vysvetliť najmä úbytkom podielu obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním, v ďalšom období je rast výraznejší v obvode, čo zodpovedá procesu decentralizácie obyvateľstva z jadra do obvodu.

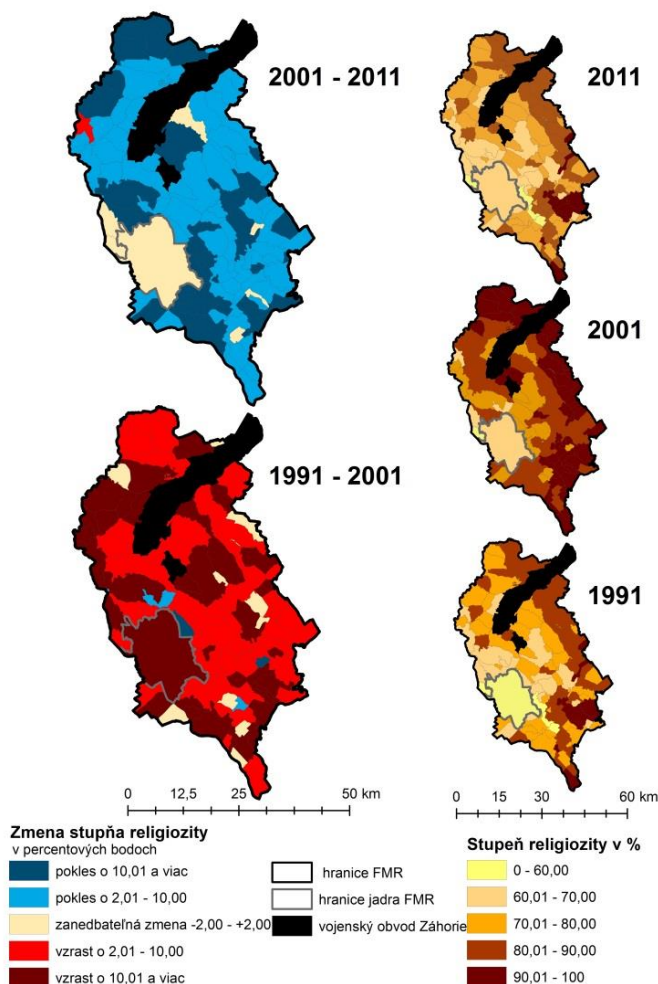

Obr. 7. Podiel obyvateľstva bez vierovyznania z celkového počtu obyvateľov vo FMR Bratislava, Košice a Lučenec, ich jadrách a obvodoch podľa populačných cenzov v rokoch 1991, 2001 a 2011; Spracované podľa dát ŠÚSR (1991, 2001 a 2011)

Podobnú situáciu ako na úrovni základných komponentov FMR Bratislava možno pozorovať aj na úrovni obcí (obr. 8). Na začiatku sledovaného obdobia iba dve obce nadobudli nižší stupeň religiozity ako jadro regiónu (51,74 %), teda menej ako 50 %. Relatívne nízke hodnoty zaznamenávajú aj mestá (Malacky, Pezinok, Modra a Stupava) a mestské časti v obvode (Rusovce a Záhorská Ves). Na východe FMR Bratislava sa vytvorilo územie, ktoré sa ťahne zo severu smerom na juh a tvoria ho obce s vysokým stupňom religiozity (nad 80 %). S výnimkou

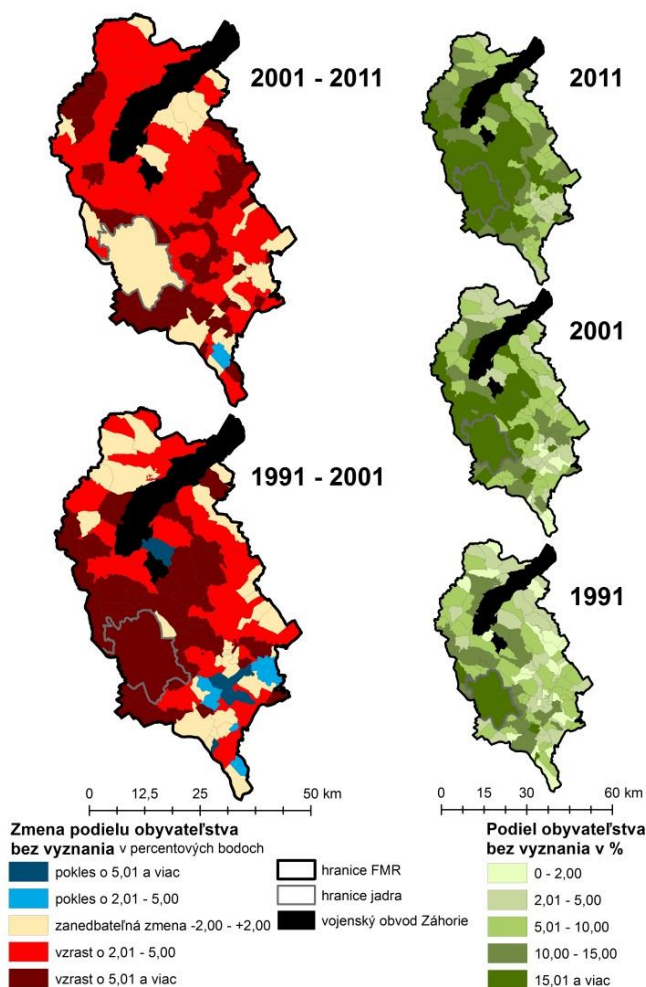
jadra regiónu a niekoľkých obcí nachádzajúcich sa prevažne v blízkosti mesta Bratislava zaznamenávajú takmer všetky obce hodnoty stupňa religiozity okolo 80 % a zároveň v obciach v periférnej, východnej časti regiónu, ktoré sú najviac vzdialené od jadra, sledujeme hodnoty vyššie ako 90 %. V roku 2011 dosiahol stupeň religiozity nižší ako jadro regiónu až sedem obcí. Ide prevažne o obce v tesnej blízkosti jadra.

Všeobecný trend zvyšovania stupňa religiozity v prvom medzicenzovom období potvrdzuje obr. 8. Okrem ôsmich obcí, ktoré sa v tomto období vyznačovali poklesom podielu veriaceho obyvateľstva, takmer všetky obce zaznamenali vzrast tejto hodnoty. Výrazné zvýšenie stupňa religiozity zaznamenali obce, ktoré sa v roku 1991 vyznačovali jeho nízkou hodnotou (samotné jadro regiónu, obce so štatútom mesta, ako napr. Senec, Šamorín, Malacky a Pezinok a ďalšie obce). Diametrálne odlišnú situáciu možno pozorovať medzi sčítaniami 2001 a 2011. S výnimkou obce Suchohrad, vo všetkých obciach FMR Bratislava sme registrovali pokles podielu obyvateľstva s vierovyznaním z celkového počtu obyvateľov. Najmarkantnejšie zmeny nastali v obciach, ktoré sa nachádzajú v tesnej blízkosti jadra smerom na juh a na sever, niektoré obce so štatútom mesta (Senec a Šamorín) a obce v severnej časti regiónu.

Obr. 8. Stupeň religiozity obyvateľstva a jeho zmeny v obciach FMR Bratislava v medzicenzových obdobiach 1991 – 2001 a 2001 – 2011; Spracované podľa dát ŠÚSR (1991, 2001 a 2011)

Pri zmene podielu obyvateľstva bez vierovyznania evidujeme podobné trendy ako pri zmene stupňa religiozity. Obce, ktoré na začiatku sledovaného obdobia zaznamenali nízky stupeň religiozity, vykazovali vysoké hodnoty podielu bez vyznania. Do tejto skupiny možno zaradiť samotné jadro a obce so štatútom mesta. Na rozdiel od stupňa religiozity si väčšina spomínaných obcí zachovala pomerne vysoký podiel osôb bez vyznania aj v roku 2001 (obr. 9). Do roku 2011 sa počet obcí, ktoré vykazovali vyšší podiel obyvateľstva bez vierovyznania ako 15 %, zvýšil na 25. Najvyššiu hodnotu tohto ukazovateľa dosiahli mestské časti Bratislavy Devín (34,58 %) a Devínska Nová Ves (31,42 %) a obce Hurbanova Ves (34,72 %) a Miloslavov (32,13 %).

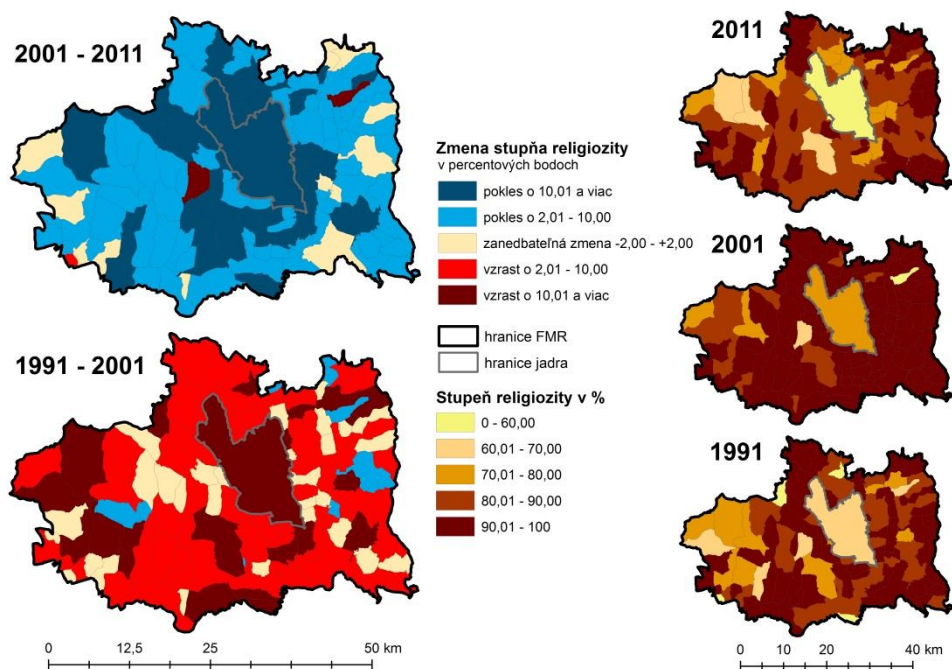

Obr. 9. Podiel obyvateľstva bez vierovyznania z celkového počtu obyvateľov a jeho zmena v obciach FMR Bratislava v medzicenzových obdobiach 1991 – 2001 a 2001 – 2011;
Spracované podľa dát ŠÚSR (1991, 2001 a 2011)

Zmena podielu obyvateľstva bez vierovyznania z celkového počtu obyvateľov v medzicenzovom období 1991 – 2001 výrazne indikuje vplyv decentralizácie obyvateľstva z jadra do obvodu. Počas tohto obdobia väčšina obcí FMR Bratislava zaznamenala zvýšenie podielu osôb

bez vyznania. Najväčší nárast evidujeme v jadre regiónu a v priľahlých obciach (obr. 9). Zníženie hodnoty sledovaného ukazovateľa zaznamenalo len 20 obcí, ktoré sa koncentrujú v západnej a južnej časti regiónu. Takmer vo všetkých obciach (okrem šiestich) FMR Bratislava pozorujeme nárast podielu obyvateľstva bez vyznania aj v medzicenzovom období 2001 – 2011. Aj v tomto prípade ide predovšetkým o obce v tesnej blízkosti jadra, resp. aj ďalšie obce, ktoré sa vyznačujú vysokými migračnými prírastkami obyvateľstva.

Mierne odlišnú situáciu možno pozorovať v prípade FMR Košice, ktorý sa z troch skúmaných regiónov v období 1991 – 2011 vyznačuje najvyšším stupňom religiozity, a zároveň najnižším podielom obyvateľstva bez vierovyznania, a to v regióne ako celku i v jeho základných komponentoch. Tento stav sa odzrkadľuje aj v štruktúre obyvateľstva podľa religiozity na úrovni obcí (obr. 10). Nižšiu hodnotu stupňa religiozity ako jadro zaznamenali len obce Opátka a Trebejov, ktoré patria medzi najmenšie obce FMR Košice a vyznačovali sa s veľkým podielom obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním. Podobnú situáciu registrujeme aj v roku 2001. Hodnotu nižšiu ako jadro zaznamenali dve obce (Boliarov a Šemša), ktoré podobne ako obce v roku 1991, nadobudli vysoké podiely obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním. Z obr. 10 je zrejmé, že značná časť obcí (108 obcí – 88 % z celkového počtu) zaznamenala vyššie hodnoty stupňa religiozity ako 90 %. Väčšina obcí, ktoré sa v rokoch 1991 a 2001 vyznačovali pomerne nízkou hodnotou sledovaného ukazovateľa, je sústredená v západnej časti regiónu, hlavne v okolí miest Medzev (Štós, Jasov) a Moldava nad Bodvou (Turňa nad Bodvou).

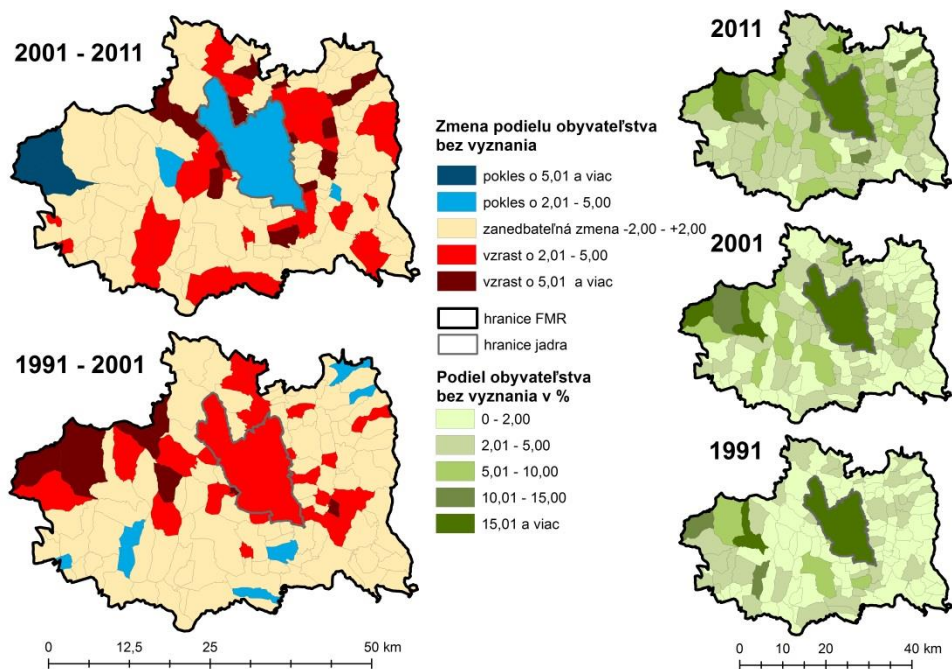
Obr. 10. Stupeň religiozity a zmena stupňa religiozity obyvateľstva v obciach FMR Košice v medzicenzových obdobiach 1991 – 2001 a 2001 – 2011;
Spracované podľa dát ŠÚSR (1991, 2001 a 2011)

Najnižší stupeň religiozity v roku 2011 dosiahlo samotné jadro FMR Košice, čo môže byť dôsledkom aj veľkého počtu osôb s nezisteným vierovyznaním. Podľa sčítania 2011 poklesol aj počet obcí s hodnotou stupňa religiozity nad 90 % a naopak, zvýšil sa počet obcí s hodnotou

do 80 %. Obce, ktoré vykázali najnižšie hodnoty, sú koncentrované v západnej časti regiónu, ale aj v tesnej blízkosti jadra, čo môže súvisieť aj s procesom decentralizácie viac sekulárneho obyvateľstva z jadra do obcí obvodu.

Načrtnutým trendom zodpovedajú aj zmeny stupňa religiozity v jednotlivých obciach (obr. 10). Kým v medzicenzovom období 1991 – 2001 väčšina obcí vrátane jadra regiónu zaznamenala zvýšenie stupňa religiozity, medzi sčítaniami 2001 a 2011 k vzrastu došlo len v troch obciach. Obce Boliarov a Šemša v roku 2001 vykázali podiely obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním vyššie ako 30 %, čo predstavuje s odstupom najvyššie hodnoty v celom FMR Košice. Treťou obcou sú Chorváty, ktoré v roku 2011 dosiahli hodnotu stupňa religiozity 100 %. Všetky ostatné obce zaznamenali pokles stupňa religiozity. Obce so zanedbateľnou zmenou sú koncentrované v periférnych častiach regiónu a obce s poklesom do 10 percentových bodov sú rovnomerne rozmiestnené v celom FMR. Avšak aj na základe obr. 10 možno konštatovať, že obce, v ktorých pokles sledovanej hodnoty presiahol 10 percentových bodov sú koncentrované v blízkosti jadra regiónu, čo môže byť dôsledkom decentralizácie obyvateľstva z jadra do príľahlých obcí.

Možno teda usudzovať, že pomerne nízky stupeň religiozity obyvateľstva v obciach v západnej časti regiónu je dôsledkom dlhodobejšieho sociálneho vývoja, kým znižovanie stupňa religiozity v tesnom zázemí Košíc je prejavom decentralizácie obyvateľstva z jadra do obvodu migráciou.

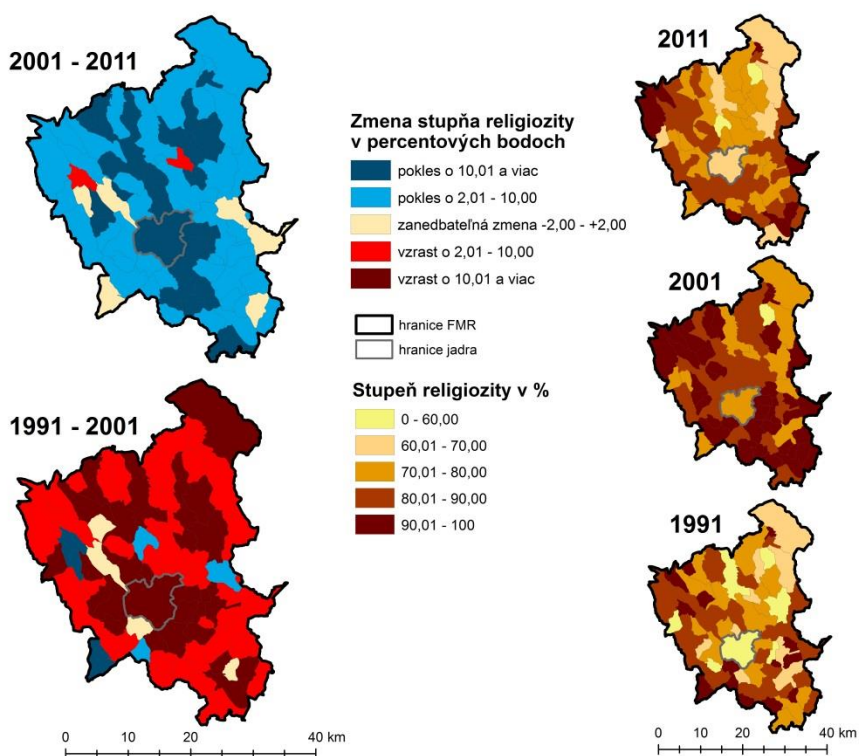

Obr. 11. Podiel obyvateľstva bez vierovyznania z celkového počtu obyvateľov a jeho zmena v obciach FMR Košice v medzicenzových obdobiach 1991 – 2001 a 2001 – 2011;
Spracované podľa dát ŠÚSR (1991, 2001 a 2011)

Naznačený vzťah potvrdzuje aj analýza zmeny podielu obyvateľstva bez vierovyznania z celkového počtu obyvateľov (obr. 11). Nižšiu hodnotu ako jadro v rokoch 1991 a 2001 nedosiahla ani jedna obec. Obce, ktoré presiahli podiel 10 %, sú v oboch sledovaných rokoch

koncentrované v západnej časti regiónu (Medzev, Štós, Jasov). Pomerne vysoké hodnoty zaznamenali aj mestské časti Košíc, ktoré sú súčasťou obvodu (Pereš a Šaca) a mesto Moldava nad Bodvou. Mierne zmeny možno pozorovať na úrovni obcí v roku 2011. Zvýšil sa počet obcí, ktoré sa vyznačujú podielom obyvateľstva bez vierovyznania vyšším ako 5 %. Spomínané obce sú koncentrované okrem západnej časti regiónu aj okolo samotného jadra.

Podobne ako zmeny stupňa religiozity, aj zmeny podielu obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov naznačujú vplyv procesu decentralizácie obyvateľstva z jadra do obvodu. Najvýraznejšie prírastky v medzicenzovom období 1991 – 2001 zaznamenali vyššie spomínané obce zo západnej časti regiónu a niektoré obce v blízkosti jadra. Obce, v ktorých sa podiel tejto kategórie obyvateľstva zväčšil o viac ako 2 percentové body, sú rozmiestnené po celom území regiónu, avšak zreteľná je koncentrácia niektorých z týchto obcí v tesnom zázemí jadra.

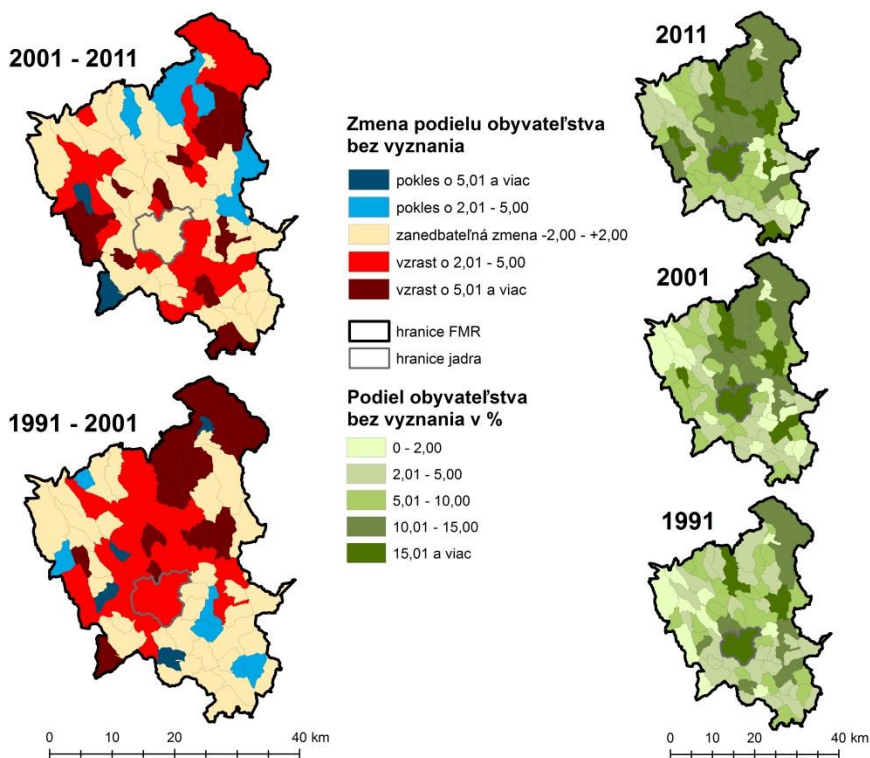

Obr. 12. Stupeň religiozity obyvateľstva a jeho zmeny v obciach FMR Lučenec v medzicenzových obdobiach 1991 – 2001 a 2001 – 2011; Spracované podľa dát ŠÚSR (1991, 2001 a 2011)

FMR Lučenec tvoria obce z okresu Lučenec a okresu Poltár. Práve medzi týmito dvoma časťami regiónu možno pozorovať výraznejšie rozdiely v náboženskej štruktúre obyvateľstva. Kým väčšina obcí okresu Lučenec zaznamenala vo všetkých sčítaniach pomerne vysoký stupeň religiozity, obce okresu Poltár a obce nachádzajúce sa v severovýchodnej časti regiónu dosiahli pomerne nízky stupeň religiozity (obr. 12). Podľa Mládeka a Čupeľovej (2010) obce s podpriemerným stupňom religiozity vytvárajú dva rozsiahlejšie regióny na Slovensku. Prvý región sa nachádza v centrálnej časti stredného Slovenska zahrňujúci väčšinu obcí okresov Prievidza, Turčianske Teplice, Banská Bystrica, Žiar nad Hronom a Zvolen. Do druhého regiónu boli zaradené obce, ktoré tvoria súvislý pás na juhu stredného Slovenska, teda väčšina

obcí okresu Rožňava, Revúca, Rimavská Sobota a Poltár. V rámci FMR Lučenec najvyšší stupeň religiozity vykazujú obce na juhu regiónu, kde sa koncentrujú hlavne obce s veľkým podielom obyvateľstva maďarskej národnosti (Čamovce, Bulhary, Husiná, Radzovce a Šávoľ) a v severozápadnej časti FMR Lučenec, kde dominuje evanjelická cirkev augsburského vyznania (Ábelová, Šoltýska, Budína).

Zvyšovanie stupňa religiozity vo FMR Lučenec v prvom medzicenzovom období 1991 – 2001, podobne ako vo FMR Bratislava a FMR Košice, potvrdzuje obr. 12. Najvýraznejšie zvýšenie podielu sledovaného ukazovateľa zaznamenalo samotné jadro regiónu a obce, ktoré v sčítaní v roku 1991 mali nízky stupeň religiozity. Zníženie stupňa religiozity medzi rokmi 2001 a 2011 mohlo v značnej miere podmieniť aj výraznejšie zvýšenie podielu obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním v regióne ako celku, ako aj v jeho základných komponentoch. S výnimkou piatich obcí sme v období 2001 – 2011 vo všetkých obciach FMR Lučenec zaznamenali pokles stupňa religiozity obyvateľstva. Najvýraznejší pokles pozorujeme v jadre a obciach v jeho blízkosti, ktoré zaznamenali migračné prírastky a v niektorých obciach v okrese Poltár, ktoré dlhodobejšie vykazujú prirodzený úbytok obyvateľstva.

Obr. 13. Podiel obyvateľstva bez vierovyznania z celkového počtu obyvateľov a jeho zmena v obciach FMR Lučenec v medzicenzových obdobiach 1991 – 2001 a 2001 – 2011;
Spracované podľa dát ŠÚSR (1991, 2001 a 2011)

Stav a vývoj podielu obyvateľstva bez vierovyznania z celkového počtu obyvateľov do značnej miery zodpovedá trendom pozorovaným pri stupni religiozity aj vo FMR Lučenec. Najvyššie podiely obyvateľstva bez vyznania zaznamenali v roku 1991 jadro, obce so štatútom mesta (Poltár a Filákov) a obce okresu Poltár v severovýchodnej časti FMR. Situácia je po-

dobná aj v sčítaniach 2001 a 2011, avšak počet obcí s podielom obyvateľstva bez vierovyznania väčším ako 10 % je v týchto prípadoch zreteľne väčší (obr. 13). Túto skupinu obcí tvorí samotné jadro, obce so štatútom mesta, obce okresu Poltár (Zlatno, Krná, Utekáč, Kalinovo atď.), obce severne od jadra (Vidiná, Praha, Tomášovce) a niektoré obce v južnej časti FMR, kde dominuje obyvateľstvo slovenskej národnosti (Buzitka a Šiatorská Bukovinka).

Na základe obr. 13 možno konštatovať, že v prípade FMR Lučenec výraznejšie zmeny podielu obyvateľstva bez vierovyznania nastali v prvom medzicenzovom období. Medzi sčítaniami 1991 a 2001 väčšina obcí v južnej a severozápadnej časti regiónu zaznamenala zanedbateľné zmeny, naopak, jadro a obce severne od neho vykázali výraznejší vzrast tohto ukazovateľa. V období 2001 – 2011 nastali výrazné zmeny predovšetkým v obciach v tesnej blízkosti jadra regiónu, ktoré v tomto období zaznamenali najväčšie migračné prírastky obyvateľstva (Vidiná, Veľká Ves, Jelšovec, Ľuboreč).

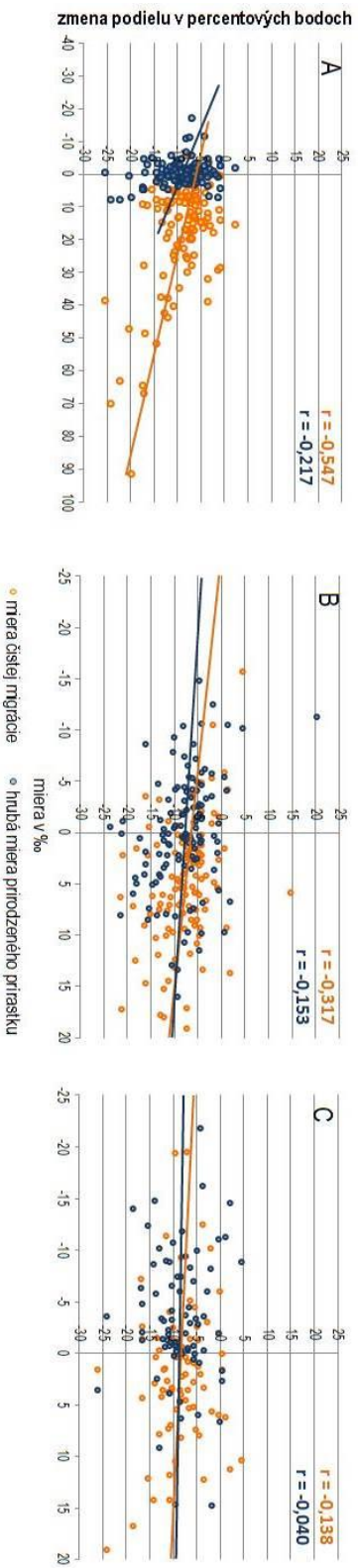
Zmeny v priestorovom rozmiestnení obcí podľa stupňa religiozity i podielu obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov naznačujú istý vplyv decentralizácie obyvateľstva z jadier do obcí v obvodoch regiónov, pričom migranti si zachovávajú svoje kultúrne znaky aj v mieste svojho nového bydliska. Tento jav je zreteľný najmä v prípade FMR Bratislava. Je však zrejmé, že na vývoj sledovanej štruktúry majú zásadný vplyv aj iné faktory, pričom je sotva možné určiť, do akej miery vývoj štruktúry obyvateľstva jednotlivých obcí podľa religiozity reflektuje prirodzenú reprodukciu a do akej migráciu obyvateľstva. Odpoveď na túto otázku môže priblížiť analýza vzájomného vzťahu medzi ukazovateľmi dvoch základných zložiek celkového rastu obyvateľstva (miera čistej migrácie a miera prirodzeného rastu) a sledovanými ukazovateľmi štruktúry obyvateľstva podľa religiozity.

Analýza týchto vzťahov vychádza z predpokladu, že migráciou obyvateľstva z jadra do obvodu, prispieva migrujúce obyvateľstvo k priblíženiu štruktúry obyvateľstva cieľovej obce podľa religiozity k štruktúre jadra. Možno preto predpokladať, že obce s migračnými prírastkami by mali spravidla zaznamenať zmenšenie stupňa religiozity, a zväčšenie podielu obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov. Napriek tomu, že ide o veľmi zjednodušujúci predpoklad, hodnoty Pearsonovho koeficientu korelácie potvrdili očakávaný vzťah, a to najmä v prípade FMR Bratislava, čo je vzhľadom na najväčšiu intenzitu migračných procesov práve v tomto regióne prirodzené.

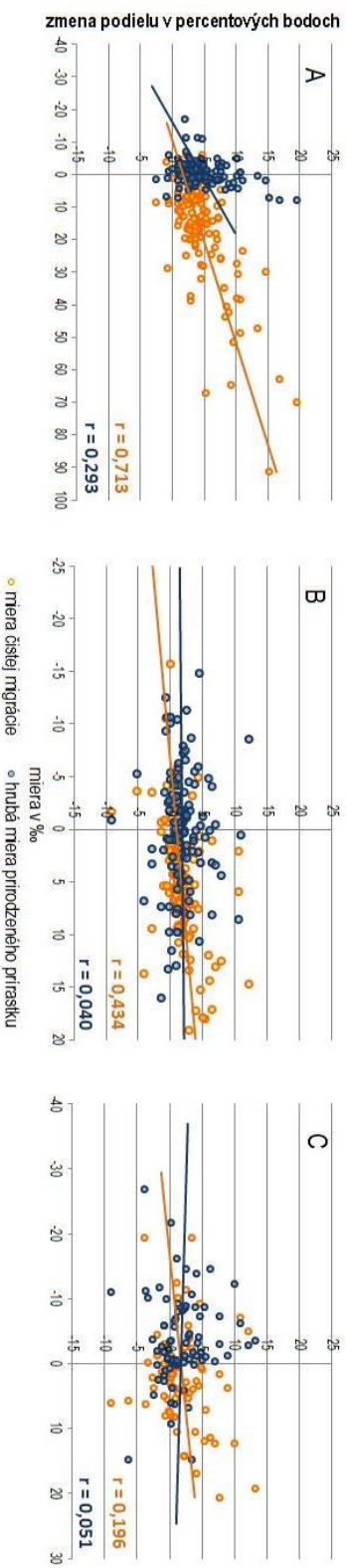
Napriek značnému rozptylu hodnôt oboch sledovaných ukazovateľov za obdobie 2001 – 2011, hodnota koeficientu korelácie medzi hodnotami miery čistej migrácie a hodnotami zmeny podielu obyvateľstva hlásiacemu sa k nejakému vierovyznaniu z celkového počtu obyvateľov dosiahla vo FMR Bratislava -0,547 (obr. 14A), čo v súlade s Cohenom (1977) možno považovať za silnú negatívnu koreláciu. Ešte výraznejšie sa vzťah s migráciou prejavuje v prípade podielu obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov, v tomto prípade však ide o pozitívny vzťah charakterizovaný koeficientom korelácie 0,713 (obr. 15A).

Oveľa väčší rozptyl hodnôt možno pozorovať v prípade FMR Košice a FMR Lučenec. To sa prejavilo aj v nižších hodnotách stupňa korelácie. V prípade migrácie a stupňa religiozity bola vo FMR KE (obr. 14B) zaznamenaná stredne silná negatívna korelácia ($r = -0,317$) a v prípade podielu obyvateľstva bez vyznania (obr. 15B) stredne silná pozitívna korelácia ($r = 0,434$). Slabá, avšak nezanedbateľná korelácia sa preukázala aj v prípade FMR Lučenec ($r = -0,138$ v prípade stupňa religiozity a $+0,196$ v prípade podielu obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov) (obr. 14C, obr. 15C).

Zo vzájomných vzťahov medzi jednotlivými sledovanými ukazovateľmi zobrazenými na obr. 14 a 15 možno tiež vyčítať, že migrácia vykazuje pevnejšie vzťahy s ukazovateľom podielu obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov ako so stupňom religiozity. Vzrast podielu obyvateľstva bez vyznania tak možno považovať za jednu z charakteristických črt meniaceho sa sociálneho prostredia obcí dotknutých decentralizáciou obyvateľstva.

Obr. 14. Vzťah zmeny podielu obyvateľstva bez vierovyznania a vybraných ukazovateľov priestorovej redistribúcie obyvateľstva v súbore všetkých obcí obvodu FMR Bratislava (A), FMR Košice (B) a FMR Lučenec (C) v období 2001 – 2011

Obr. 15. Vzťah zmeny stupňa religiozity a vybraných ukazovateľov priestorovej redistribúcie obyvateľstva v súbore všetkých obcí obvodu FMR Bratislava (A), FMR Košice (B) a FMR Lučenec (C) v období 2001 – 2011

Vzťah medzi hodnotami miery prirodzeného rastu obyvateľstva a sledovanými ukazovateľmi religióznej štruktúry je síce rádo oveľa menej zreteľný, avšak poukazuje na veľmi zaujímavý jav. Na Slovensku je vyššia fertilita, pôrodnosť či celkovo prirodzený prírastok tradične pripisované obyvateľstvu deklarujúcemu príslušnosť k nejakému náboženstvu, a teda v prípade prirodzenej reprodukcie by identifikované vzťahy mali mať opačný charakter ako v prípade migrácie. Naša štúdia však preukazuje opačný trend, a to najmä vo FMR Bratislava, v menšej miere aj vo FMR Košice.

Hodnoty miery prirodzeného rastu vo FMR Bratislava preukazujú kladnú koreláciu so zmenou podielu obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov (obr. 15A) a negatívnu koreláciu so zmenou stupňa religiozity (obr. 14A). V oboch prípadoch pritom ide o stredne silnú koreláciu, ktorú nemožno bagatelizovať. Jedným z možných vysvetlení je, že decentralizácia migráciou z jadra do obvodu je natoľko intenzívna, že dokáže ovplyvniť aj prirodzenú reprodukciu. Obyvateľom, ktorí sa v nedávnej minulosti presťahovali z jadra do obvodu, sa už v obvode rodia deti, ktorým spravidla určujú príslušnosť ku kategórii podľa religiozity rodičia. Ako preukazuje Novotný (2014) na príklade FMR Košice, priemerný vek migrantov z jadra do obvodu je spravidla nižší ako priemerný vek obyvateľstva cieľovej obce. Tým jednak dochádza k zníženiu, alebo aspoň zmierneniu zvyšovania priemerného veku obyvateľstva obcí v obvodoch regiónov, zároveň tým zrejme dochádza k presunu časti reprodukčného potenciálu z jadra do obvodu. Jednoznačné vysvetlenie príčiny vzniknutého javu si bude vyžadovať oveľa hlbšie štúdium. Jeho samotná existencia však poukazuje na dôležitú úlohu migrácie nielen vo formovaní samotnej štruktúry obyvateľstva podľa religiozity, ale naznačuje aj určitý vplyv na prenos kultúrnych znakov migrantov na ďalšie generáciu cez prirodzenú reprodukciu.

Záver

Migračné trendy medzi mestami a ich zázemiami zaznamenali po roku 1989 značné zmeny oproti predošlému obdobiu. Proces centralizácie obyvateľstva z obvodu FMR do jeho jadra v regiónoch najväčších slovenských miest sa postupne zmenil na proces decentralizácie, a to najmä po roku 2000, kedy prudko naberať na intenzite. Možno očakávať, že zmeny migračných trendov po roku 1989, ktoré sú výsledkom rôznych hospodárskych a sociálnych zmien, sa v istej miere dotkli aj menších miest a ich zázemí. Výsledkom migrácie obyvateľstva sú kvantitatívne zmeny v priestorovej distribúcii obyvateľstva tak na intraregionálnej, ako aj na interregionálnej úrovni. Tieto zmeny sa prejavujú aj v štruktúre obyvateľstva jednotlivých častí regionálneho systému.

Ambíciou tejto štúdie bolo zhodnotiť vplyv migrácie a prirodzenej reprodukcie na zmeny religióznej štruktúry obyvateľstva, načrtnúť charakter vzájomného vzťahu medzi týmito javmi na úrovni regiónov ako celkov a ich základných komponentov ako aj na úrovni obcí, pričom ako vzorové využívame funkčné mestské regióny Bratislava, Košice a Lučenec v priestorovom rozsahu, v akom ich vyčlenil Bezák (2000) v rámci regionálneho systému FMR 91-A. Vybrané regióny sa vyznačujú pomerne výraznými rozdielmi v stupni religiozity v jadrách a obvodoch, čo je dobrým východiskom pre skúmanie vzťahu vnútroregionálnej redistribúcie obyvateľstva a zmien štruktúry obyvateľstva podľa religiozity.

Hodnoty miery prirodzeného rastu vykazujú značnú diferencovanosť medzi jednotlivými regiónmi, avšak medzi jadrami a obvody v rámci jednotlivých regiónov je táto diferencovanosť minimálna. To naznačuje, že prirodzená reprodukcia je dôležitým činiteľom celkového rastu obyvateľstva regiónov ako celkov, avšak na zmeny rozmiestnenia obyvateľstva v rámci regiónov nemá zásadný vplyv.

Úplne iný obraz predstavuje vývoj migrácie. Aj hodnoty miery čistej migrácie sú medzi sledovanými regiónmi výrazne diferencované, avšak ešte výraznejšia je diferenciácia hodnôt v rámci týchto regiónov, predovšetkým vo FMR Bratislava a FMR Košice. V týchto regiónoch je zreteľná intenzívna výmena obyvateľstva medzi jadrami a zázemiami. Kým začiatkom 90. rokov uplynulého storočia ešte dominovali migrácie v smere do jadra, už koncom tejto dekády ich nahradil opačný smer.

Od roku 1996 je vo všetkých troch regiónoch dominantným procesom decentralizácia obyvateľstva, ktorej intenzita prudko narastá najmä vo FMR Bratislava. Rozhodujúcou zložkou tohto procesu je vo všetkých regiónoch migrácia, popri ktorej má prirodzená reprodukcia iba doplnkový charakter. Práve vplyv decentralizácie obyvateľstva možno pozorovať aj pri zmenách religióznej štruktúry obyvateľstva. Treba však dodať, že zmeny sledovanej štruktúry môže do značnej miery ovplyvniť aj vysoký podiel obyvateľstva s nezisteným vierovyznaním predovšetkým pri sčítaniach 1991 a 2011, ako aj isté nedostatky pri štatistickom zisťovaní, ktoré sa prejavili v sčítaní v roku 2011, a to najmä v prostredí najväčších miest na Slovensku.

Napriek tomu, nezanedbateľný vplyv migrácie na zmeny štruktúry obyvateľstva podľa religiozity sme preukázali aj na úrovni jednotlivých obcí. Obce, ktoré vykázali najnižšie hodnoty stupňa religiozity, resp. najvyššie hodnoty podielu obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov, sú čoraz zreteľnejšie koncentrované v tesnej blízkosti jadier, čo taktiež naznačuje podmienenosť migráciou v rámci decentralizácie viac sekulárneho obyvateľstva z jadra.

Naznačené trendy potvrdila analýza medzi mierou prirodzeného rastu a mierou čistej migrácie obyvateľstva na jednej strane a medzi zmenou stupňa religiozity a podielu obyvateľstva bez vyznania na strane druhej. Hodnoty Pearsonovho koeficientu preukázali intenzívnejší vzťah medzi zmenami hodnôt ukazovateľov štruktúry obyvateľstva podľa religiozity a mierou čistej migrácie. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že obce, ktoré zaznamenávali väčšie migračné prírastky obyvateľstva, spravidla vykázali pokles stupňa religiozity a vzrast podielu obyvateľstva bez vyznania z celkového počtu obyvateľov. Tento vzťah bol nezanedbateľný vo všetkých troch regiónoch, avšak najpevnejší bol vo FMR Bratislava, kde aj intenzita decentralizácie obyvateľstva je najintenzívnejšia.

Vývoj vo FMR Bratislava dokonca naznačuje, že vplyv migrácie na zmeny štruktúry obyvateľstva podľa religiozity nie je len priamy, ale vďaka migrácii predovšetkým mladších obyvateľov z jadra do obvodu sa tento vplyv prenáša aj na prirodzenú reprodukciu obyvateľstva.

Štúdia tak preukázala významný vplyv vnútroregionálnej migrácie na zmeny v štruktúre obyvateľstva podľa religiozity predovšetkým v obvodoch sledovaných funkčných mestských regiónov. Je však potrebné mať na zreteli, že takéto výrazné vzťahy by bolo možné pozorovať v regiónoch, kde medzi jadrami a obvodmi nie sú výrazne rozdiely v štruktúre obyvateľstva podľa religiozity. Je taktiež treba podotknúť, že na zmeny štruktúry obyvateľstva okrem samotného rastu obyvateľstva prirodzenou reprodukciou a migráciou významne pôsobi aj široké spektrum ďalších, najmä sociálnych a kultúrnych faktorov.

Výsledky tejto štúdie preto nemožno vnímať ako všeobecne platný model vzťahov medzi migráciou, prirodzenou reprodukciou a štruktúrou obyvateľstva podľa religiozity, ale predovšetkým ako poukázanie na jeden z aspektov nezanedbateľnej úlohy migrácie v procese transformácie štruktúry obyvateľstva. Výsledky zároveň predstavujú podnety a východiskové poznatky pre ďalší geografický výskum zmien religiozity obyvateľstva, a to nielen na Slovensku, ale aj v ďalších krajinách, kde boli identifikované podobné procesy redistribúcie obyvateľstva.

Literatúra

- BEDNÁRIK, R. 1995: Sociologické aspekty religiozity na Slovensku. In: *Fenomén národnosti (ethnicity) a náboženstva v demografii strednej Európy*. Zborník príspevkov 5. Demografickej konferencie, Bratislava (Slovenská štatistická a demografická spoločnosť), 4-9.
- BEZÁK, A. 2000: Funkčné mestské regióny na Slovensku. *Geographia Slovaca*, 15. Bratislava (Geografický ústav SAV).
- BEZÁK, A. 2006: Vnútorne migrácie na Slovensku: súčasné trendy a priestorové vzorce. *Geografický časopis*, 58, 15-44.
- BEZÁK, A. 2011a: Komponenty rastu obyvateľstva funkčných mestských regiónov na Slovensku v rokoch 1991 – 2010. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 55, 149-163.
- BEZÁK, A. 2011b: Redistribúcia obyvateľstva vo funkčných mestských regiónoch na Slovensku v období 1991 – 2010. *Geographia Cassoviensis*, 5 (2), 5-16.
- BEZÁK, A. 2014: Funkčné mestské regióny na Slovensku v roku 2001. In Lauko et al. eds. *Regionálne dimenzie Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského), 169-198.
- CLOKE, P., BEAUMONT, J. 2012: Geographies of postsecular rapprochement in the city. *Progress in Human Geography*, 37, 27-51.
- COHEN, J. 1977: *Statistical power analysis for the behavioral sciences. Revised edition*. London (Academic Press).
- ČUPELOVÁ, K. 2008: Demografické osobitosti urbánnych a rurálnych štruktúr Slovenska. *Forum Statisticum Slovacum*, 3 (6), 192-195.
- DREWETT, R., ROSSI, A. 1981: General urbanisation trends in Western Europe. In Klaasen, L. H., Molle, W. T. M., Paelinck, J. H. P. eds. *Dynamics of Urban Development*. Aldershot (Gower), 199-136.
- GAZDA, M., NOVOTNÝ, L. 2014: Vývoj základných komponentov pohybu obyvateľstva na Slovensku vo vzťahu k vybraným ekonomickým ukazovateľom. *Geographia Cassoviensis*, 8, 5-17.
- HAVLÍČEK, T. 2014: Development and transformation of religious landscape in Prague after the fall of communism. *Prace Geograficzne*, 137, 51-67.
- HAVLÍČEK, T., HUPKOVÁ, M., SMRŽOVÁ, K. 2009: Changes in the geographical distribution of religious heterogeneity in Czechia during the transformation period. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 44, 31-47.
- KOCSIS, K. 2009: Changing religious structure of the population and the secularization in the Carpatho-Pannonian area during the 20th century. *Acta Universitatis Carolinae 2009 Geographica*, 1-2, 83-102.
- MAJO, J. 2011: Shrinking Minority? Slovak Lutherans fighting with secularism. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*. 30 (10), 39-55.
- MAJO, J. 2013: Vybrané charakteristiky transformácie religiozity na Slovensku v rokoch 1950 – 2001 vo vzťahu k sekularizácii. *Geografický časopis*, 65 (3), 217-234.
- MAJO, J. 2014: Niekoľko poznámok k fenoménu etnicity v súčasnej slovenskej humánnej geografii. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 58 (2), 149-172.
- MAJO, J., KÁČEROVÁ, M. 2010: Premeny vekovej štruktúry vybraných konfesií Slovenska 1910 – 2001. *Geographia Cassoviensis*, 4 (2), 91-97.
- MARENČÁKOVÁ, J. 2006: Náboženská štruktúra obyvateľstva. In Mládek et al. eds. *Demografická analýza Slovenska*. Bratislava (Prírodovedecká fakulta UK Bratislava). s. 222.
- MATLOVIČ, R. 2002: Geographical aspects of religious diversity in Slovakia at the beginning of the third millennium. *Peregrinus Cracoviensis*, 13, 35-53.

- MATLOVIČ, R., 2001: Transformácia religióznej štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1991-2001. *Acta Collegii Evangelici Prešovensis*, 9, 165-195.
- MLÁDEK, J. 2008: Stabilizácia populačného vývoja Slovenska na úrovni stacionárnej populácie. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 50, 63-78.
- MLÁDEK, J., ČUPELOVÁ, K. 2008: Diferencovanosť populačných procesov a štruktúr v urbánných a rurálnych priestoroch Slovenska. *Geografická revue*, 4(2), 30-66.
- MLÁDEK, J., ČUPELOVÁ, K. 2010: Population processes and structures in urban and rural spaces of Slovakia, *European Countryside*, 2, 72-93.
- NOVÁKOVÁ, G., 2009: Posledná dekáda 20. storočia z hľadiska štruktúry populácie Slovenska podľa vierovyznania. In Bleha, B., ed. *Populačný vývoj Slovenska na pre-lome tisícročí – kontinuita či nová éra?* Bratislava (Geo-grafika), 126-147.
- NOVOTNÝ, L. 2014: Procesy priestorovej redistribúcie obyvateľstva a ich vplyv na zmeny štruktúry obyvateľstva vo funkčnom mestskom regióne Košice, Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach, Košice, 136 p.
- NOVOTNÝ, L., PREGI, L. 2015: Changes in Ethnic Structure of Population in the Light of Recent Trends of Migration and Natural Reproduction. *Geographica Pannonica*, 19, 194-211.
- PODOLINSKÁ, T. 2008: Religiozita v dobe neskorej modernity: Prípady Slovensko. *Sociální studia*, 3-4, 51-84.
- POLÁČIK, Š. 1996: Diverzifikovanosť religióznej štruktúry Slovenska. *Acta Facultatis Rerum Naturalium, Universitatis Comenianae, Geographica*, 39, 183-193.
- ŠÚSR 1991 – 2011: *Bilancia pohybu obyvateľstva Slovenskej republiky*. Bratislava (Štatistický úrad Slovenskej republiky).
- ŠÚSR 1991: *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991*. Bratislava (Štatistický úrad Slovenskej republiky).
- ŠÚSR 2001: *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001*. Bratislava (Štatistický úrad Slovenskej republiky).
- ŠÚSR 2011: *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011*. Bratislava (Štatistický úrad Slovenskej republiky).
- TÍŽIK, M. 2005: Vplyv právnej regulácie na rozvoj náboženského života v SR. *Sociológia*, 37, 59-89.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu finančne podporeného grantom VEGA 1/0473/14: Dynamické 3-D modelovanie urbanizovanej krajiny v rôznych rozlišovacích úrovniach

The impact of intra-regional migration and natural reproduction of population on changes in its structure by religiosity

Ladislav NOVOTNÝ, Loránt PREGI

Summary: The study elaborates the role of natural reproduction and intra-regional migration on changes in spatial distribution of population within the functional urban regions (FURs) Bratislava, Košice and Lučenec. These regions were chosen to represent various categories of functional urban regions in Slovakia considering their spatial ex-

tent, population size, population size of central city, level of economic development, character of natural reproduction of population and net migration. These regions were also chosen due to significant differences in degree of religiosity of population between the cores and the rings of the regions, and to follow up on the research on changes in ethnic structure of population (Novotný and Pregi 2015). The FURs were applied as delimited by Bezák (2000) on the basis of the population census from 1991.

Significant changes in natural reproduction and migration of population trends were recorded over the period of observation 1991 – 2011. Generally, the role of natural reproduction decreased while the role of migration increased, especially when considering intra-regional development as the migration from cores to rings became the most intensive process of spatial redistribution of population in all three FURs in late 1990s.

Subsequently, changes in population structure seem to be reflecting migration more than natural reproduction of population especially in the 2001 – 2011 intercensal period. Spatial aspects of this relationship were analysed by graphic interpretation, which confirmed decreasing values of degree of religiosity and simultaneously increasing proportion of non-confessional population on total population of communities located in proximity of more secular regions' cores. The character and size of the relationship between natural reproduction and migration on the one hand, and indicators of population structure by religiosity was measured by correlation analysis. Despite possible considerable contribution of external factors, positive correlation was recorded between migration and proportion of non-confessional population and negative correlation between migration and degree of religiosity of population. These relations were the strongest in case of the Bratislava FUR but not negligible even in cases of the other regions.

Statistical relationship between natural reproduction and changes in structure by religiosity was surprisingly much less significant. Only in case of the Bratislava FUR, character of correlation of natural reproduction with analysed indicators of religiosity was similar with the correlation with migration, but the strength of correlation was much lower. Nevertheless, it indicates certain indirect impact of migration. Since the migrants are predominantly younger people in reproductive age, it seems some part of reproductive potential was moved by migration from the core to the ring. It is similar with the process observed by Gazda and Novotný (2014) but at inter-regional level.

Despite certain limitations given by character of statistical data and character of religiosity as phenomena, significant role of migration into changes in population structure by religiosity was confirmed.

Tab. 1. Population ageing index for chosen religions in Slovakia in 1991 and 2001

Tab. 2. Area and population of analysed regions in 2011

Fig. 1. Location of the Bratislava, Košice and Lučenec FURs within Slovakia

Fig. 2. Development of the rate of natural increase in the cores and rings of the Bratislava, Košice and Lučenec FURs in the period 1991 – 2011

Fig. 3. Development of the net migration rate in the cores and rings of the Bratislava, Košice and Lučenec FURs in the period 1991 – 2011

Fig. 4. Development of intra-regional processes of spatial redistribution of population in the Bratislava, Košice and Lučenec FURs measured by rate of natural increase and net migration rate in the period 1991 – 2011

- Fig. 5.** *Proportion of population with unidentified religion on total population of the Bratislava, Košice and Lučenec FURs, their cores and rings in the population censuses in 1991, 2001 and 2011*
- Fig. 6.** *Degree of religiosity in the Bratislava, Košice and Lučenec FURs, their cores and rings in the population censuses in 1991, 2001 a 2011*
- Fig. 7.** *Proportion of non-religious population on total population of the Bratislava, Košice and Lučenec FURs, their cores and rings in the population censuses in 1991, 2001 and 2011*
- Fig. 8.** *Degree of religiosity and its changes during its changes in populations of individual communities in the Bratislava FUR during the intercensal periods 1991 – 2001 and 2001 – 2011*
- Fig. 9.** *Proportion of non-religious population on total population and its changes in the individual communities in the Bratislava FUR during the intercensal periods 1991 – 2001 and 2001 – 2011*
- Fig. 10.** *Degree of religiosity and its changes during its changes in populations of individual communities in the Košice FUR during the intercensal periods 1991 – 2001 and 2001 – 2011*
- Fig. 11.** *Proportion of non-religious population on total population and its changes in the individual communities in the Košice FUR during the intercensal periods 1991 – 2001 and 2001 – 2011*
- Fig. 12.** *Degree of religiosity and its changes during its changes in populations of individual communities in the Lučenec FUR during the intercensal periods 1991 – 2001 and 2001 – 2011*
- Fig. 13.** *Proportion of non-religious population on total population and its changes in the individual communities in the Lučenec FUR during the intercensal periods 1991 – 2001 and 2001 – 2011*
- Fig. 14.** *Relations between a change in proportion of non-religious population at total population and chosen indicators of spatial redistribution of population in the set of all individual communities in the ring of the Bratislava FUR (A), Košice FUR (B) and Lučenec FUR (C) in the period 2001 – 2011*
- Fig. 15.** *Relations between a change in degree of religiosity of population and chosen indicators of spatial redistribution of population in the set of all individual communities in the ring of the Bratislava FUR (A), Košice FUR (B) and Lučenec FUR (C) in the period 2001 – 2011*

Adresy autorov:

Mgr. Ladislav Novotný, PhD.
Ústav geografie
Prírodovedecká fakulta UPJŠ
Jesenná 5, 040 01 Košice
ladislav.novotny@upjs.sk

Mgr. Loránt Pregi
Ústav geografie
Prírodovedecká fakulta UPJŠ
Jesenná 5, 040 01 Košice
lorant.pregi@upjs.sk